

Терроризм және халықаралық құқық

ЖАРИЯЛАНДЫ
29.04.2023СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/138162/>

Нұралханов Абылайхан Хожсахмедұлы

*Астана халықаралық университеті, «Халықаралық құқық»
кафедрасының магистранты,
Астана, Қазақстан Республикасы*

Аннотация. Мақалада халықаралық құқық және терроризмге қарсы іс-қимылдарды жәнеде «Терроризм» түсінігіне халықаралық қауымдастықта анықтамасына талдау берілген. Сонымен қатар, мақалада осы бағытта атқарылып жатқан күш-жігердің негізгі бағыттары қарастырылған. Мақалада автордың ойынша, бірқатар себептерге байланысты халықаралық терроризммен күресу үшін халықаралық құқықтың тиімді көздері айтылады. Халықаралық терроризмге қарсы күрес мәселесін, халықаралық лаңкестікпен күрес мәселесі және осы саладағы халықаралық-құқықтық шаралардың ролін қысқаша қарастырылады. Талдау терроризмге қарсы күрес мәселелерін шешу үшін қабылданған Халықаралық конвенцилардағы нормативтік құқықтық актілеріне халықаралық-құқықтық сипаттама береді.

Түйінді сөздер: терроризм, қауіп, заңнама, қарсы күрес, қарс іс-қимыл, халықаралық құқық, шешім.

Соңғы жылдары Азияда, Испанияда, АҚШ-та және басқа да мемлекеттерде жасалған, бүкіл халықаралық қауымдастықтың дерлік мүдделерін қозғайтын, адам шығыны көп болған көптеген халықаралық лаңкестік әрекеттер халықаралық құқық ғылымының және ғылымның алдына жаңа күшпен қойылды мемлекетаралық қатынастар тәжірибесіне қажетті тиімді құқықтық құралдарды әзірлеу мәселесі осы зұлымдықпен күресу. АҚШ Мемлекеттік департаментінің мәліметтері бойынша 1968-1982 жылдар аралығында әлемде 8 мыңға жуық лаңкестік әрекет болған. Бұл ретте 188 лаңкестік топ 540 адамды кепілге алған. 1990 жылдары әлемде жылына 600-ден 850-ге дейін лаңкестік әрекет жасалды. Ғасырлар бойы заңсыз, бірақ саяси күресте тиімді қару ретінде қолданылған терроризм ХХ ғасырға ұласты бүкіл әлем қауымдастығы үшін басты мәселе. Терроризм жекелеген мемлекеттердің шекарасынан шығып кетті, оның ауқымы соншалықты дәрежеге жетті, ал нақты көріністері соншалықты қоғамдық қауіпті нысандарға ие болды, оны 20-ғасырдың обасы деп атауға болады. Бұл қауіп пен оның адамзат дамуы үшін мүмкін болатын салдары соншалықты зор.

2001 жылдың 11 қыркүйегінде мыңдаған жазықсыз адамдардың өмірін қиған АҚШ-та болған қайғылы оқиға бүгінде ешбір мемлекеттің, тіпті аса қуатты мемлекеттің де лаңкестіктің кең етек алған қаупінен қорғалмағанын көрсетті. Осыған байланысты адамзат үшін аса қауіпті әлеуметтік-саяси құбылысқа қарсы тиімді шараларды ұйымдастыру жалпы халықаралық қауымдастықтың да, жекелеген мемлекеттердің де басым міндеттерінің біріне айналуда[1].

Халықаралық терроризммен тиімді және табысты күресу үшін ең алдымен осы ұғымды айқындап, мазмұнын ашып, терроризмнің қозғаушы күштері мен мақсаттарын белгілеу қажет. Оның үстіне,

тәжірибе көрсеткендей, терроризм өте күрделі және көріністері жағынан алуан түрлі. Терроризм актілері бір-бірінен қозғаушы күштері, мотивтері және объектілері бойынша ерекшеленеді.

«Терроризм» терминінің өзі бұл ұғымның түбірі қорқыныш, үрей деген мағынаны білдіретін латынның «terror» сөзінен шыққанын көрсетеді. Шынында да, кез келген террористік актінің қажетті элементі саяси қарсыласты немесе террористердің тікелей құрбаны ретінде әрекет ететін адамдарды қорқыту болып табылады. Қорқынышты, үрейді инъекциялау – қандай да бір нақты мақсатқа жетудің көмекші құралының бір түрі. Бұл мақсаттар теракт қаупімен ғана емес, көбінесе ең қатыгез нысандарда зорлық-зомбылық қолдану арқылы «алынған» материалдық немесе саяси табыстар болуы мүмкін.

«Терроризм» түсінігіне халықаралық қауымдастықта анықтама беруге талпыныстар сонау ХХ ғасырдың 70-жылдарында жасалды. Осылайша, 1972 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясы осы мақсаттар үшін терроризмге қарсы арнайы комитет құрды, оның мандаттарының бірі осы тұжырымдаманы анықтау болды. Бұл комитет жасаған күш-жігерге қарамастан, «терроризм» түсінігі мен оның мазмұнын анықтау бойынша барлық мүдделі мемлекеттер әзірге келісімге келген жоқ. Бұл ұғымдар әсіресе өнеркәсіптік дамыған және дамушы елдердің өкілдері арасында ерекшеленеді. Сонымен бірге, «терроризм» терминінің мазмұнын жалпыға бірдей түсіну мәселесі дәл осы құбылыспен күресу саласындағы мемлекеттердің ұлттық және халықаралық деңгейде үйлестірілген іс-әрекеттері тұрғысынан үлкен мәнге ие.

Терроризм жөніндегі комитеттегі талқылаулар кейбір сарапшылар қызметтің жекелеген түрлерін терроризмнің негізгі сипаты ретінде

қарастыратынын көрсетті. Басқалары бұл тұжырымдаманың анықтамасында қандай да бір заңсыз мақсатқа жетудің белгісін атап өтті. Тағы басқалары «терроризм» ұғымын анықтауда басты нәрсе қылмыскердің мінездемесі, оның ниеті деп есептеді. Халықаралық құқық саласындағы кейбір сарапшылар «адамдарды кепілге алу, ұшақты басып алу, диверсия, қастандық жасау, қоқан-лоққы жасау, бей-берекет бомбалау немесе ату» лаңкестік әрекет деп есептейді[2].

Дегенмен, біздің ойымызша, әрбір адам өлтіруді, қоқан-лоққы жасауды немесе атуды лаңкестік әрекет ретінде сипаттауға болмайтыны анық. Атап айтқанда, мемлекет тарапынан басқа мемлекетке қарсы агрессия жасалған жағдайда тиісті көмек туралы шарт шеңберінде басқа мемлекетке қарулы көмек көрсетеді деп қорқытуды терроризм актісімен теңестіруге болмайды. Халықаралық құқықтық нормалармен қорғалатын дипломатты өлтіруді лаңкестік акт деп санауға болмайды. Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде неміс ұшақтарының Ковентриді бомбалауын да лаңкестік әрекет деп санауға болмайды.

Сонымен, терроризмді тек мемлекеттің немесе оның жеке тұлғаларының қандай да бір әрекеттерді жасауымен сипаттауға болмайды. Құқықтық тұрғыдан алғанда, бұл әрекеттер тек халықаралық құқықтың және, атап айтқанда, дипломатиялық құқықтың және қарулы қақтығыстардың қолданыстағы нормаларын бұзу болып табылады.

Халықаралық терроризмге қарсы күрестің құқықтық мәселелері көптеген халықаралық құқықтық құжаттарда көрініс тапты. Олардың ең маңыздыларына мыналар жатады: БҰҰ Бас Ассамблеясының 1994 жылғы 9 желтоқсандағы «Халықаралық терроризмді жою шаралары

туралы декларация» 49/60 резолюциясы; Терроризммен күрес жөніндегі G8 министрлер кездесуінің қорытынды құжаты (Париж, 30 шілде 1996 ж.); 1995 жылғы 12 желтоқсандағы терроризмге қарсы күрес жөніндегі Оттавадағы G-8 министрлер кездесуінің декларациясы; ынтымақтастық және қауіпсіздік туралы Құрылтай актісі (Париж, 27 мамыр 1997 ж.). Сонымен қатар, 1970 жылы 16 желтоқсанда Гаагада әуе кемелерін заңсыз басып алудың жолын кесу туралы конвенция қабылданды, онда әуе кемесін заңсыз басып алу әрекеті алғаш рет күш қолданумен немесе қауіп төндірумен жүретін халықаралық қылмыс ретінде квалификацияланды. зорлық-зомбылық. 1977 жылы 27 қаңтарда Страсбургте терроризмге қарсы күрес жөніндегі Еуропалық конвенция қабылданды. 1979 жылы 17 желтоқсанда Кепілге алуға қарсы халықаралық конвенция қабылданды. 1988 жылы 10 наурызда Римде теңізде жүзу қауіпсіздігіне қарсы заңсыз әрекеттермен күрес туралы конвенция қабылданды. 1988 жылы лаңкестік жарылыстардың жолын кесу жөніндегі халықаралық конвенция барлық мүдделі мемлекеттердің қол қоюы және қосылуы үшін ашылды. Алайда бұл халықаралық-құқықтық актілер, аймақтық және әмбебап болып табылады. Біздің ойымызша, бірқатар себептерге байланысты халықаралық терроризммен күресу үшін халықаралық құқықтың тиімді көздері болып саналады[3].

Біріншіден, бұл актілерде қатысушы мемлекеттердің терроризмге қарсы іс-қимыл мәселелеріне қатысты міндеттемелерін орындамағаны үшін жауапкершілік шаралары қарастырылмаған.

Екіншіден, бұл актілерде террористік акт үшін жауапкершілік халықаралық құқық субъектісі ретінде мемлекетке немесе террористік актіні тікелей жасаған тұлғаларға жүктелетін мән-жайларды белгілейтін нақты нормалар жоқ. Сонымен қатар, лаңкестердің

юрисдикциясы туралы мәселе шешілген жоқ.

Үшіншіден, 1977 жылғы Терроризммен күрес туралы Еуропалық конвенцияда (1-бап) және 1998 жылғы Террорлық жарылыстардың жолын кесу туралы халықаралық конвенцияда (11-бап), терроризм үшін жауапкершілік, өз мемлекетінің шекарасында жасалған терроризм актісі, немесе халықаралық сипатқа ие болса, қылмыс субъектісінің белгілері бар жеке тұлғалардың қылмыстық жауапкершілігі ретінде ғана қарастырылады. Оның үстіне бұл жауапкершілік халықаралық құқықтық актілерге сәйкес ішкі заңнаманың қарауында. Басқаша айтқанда, халықаралық терроризм қылмыстары үшін тұлғаларға (адамдар тобына) тек ұлттық құқықтық санкциялар қолданылуы мүмкін. Халықаралық құқықтағы, атап айтқанда, халықаралық сипаттағы қылмыстарға қарсы күресті реттейтін нормалардағы мұндай жағдай, біздің ойымызша, осы уақытқа дейін көптеген шетелдік сарапшылардың пікірінше, халықаралық құқық субъектілері ғана халықаралық құқық субъектілері бола алады деп есептейді. халықаралық жауапкершілік субъектілері. Халықаралық құқық субъектілері болып табылмайтын жеке тұлғалар, жеке тұлғалар халықаралық жауапкершіліктің субъектісі болып табылмайды және бола алмайды. Біздің ойымызша, халықаралық құқықпен қорғалатын қоғамдық қатынастар мемлекетті немесе халықаралық құқықтың басқа субъектісін халықаралық қылмыс жасауға және, атап айтқанда, террористік акт жасауға пайдаланатын тұлғалардың қылмыстық шабуылдарынан қорғалады.

Азаматтары халықаралық қылмыс жасаған жеке тұлғаларға да, мемлекеттерге қатысты да, сондай-ақ қандай да бір мемлекеттің атынан әрекет етпей, жеке тұлға ретінде халықаралық сипаттағы қылмыс жасаған адамдарға қатысты халықаралық қылмыстық

жауапкершілікті танудың бұл тенденциясы мынада байқалады.

Осылайша, 1990 жылдардың ортасында адамдарды халықаралық қылмыстық жауапкершілікке тарту мақсатында бұрынғы Югославия аумағындағы халықаралық гуманитарлық құқықты бұзғаны үшін жауапты адамдарды қудалау жөніндегі халықаралық трибунал және адамдарды қудалау жөніндегі халықаралық қылмыстық трибунал Руанда аумағында жасалған геноцид және халықаралық гуманитарлық құқықтың басқа да бұзушылықтары үшін жауапты. Ақырында, 1998 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының Халықаралық қылмыстық сотының Статуты Римдегі дипломатиялық конференцияда бекітілді. Бұл сот Статутқа сәйкес Статутқа қатысушы мемлекеттердің азаматтары болып табылатын адамдарға, сондай-ақ қатысушы мемлекеттердің аумағында қылмыс жасады деп айыпталған адамдарға қатысты сот ісін жүргізуге құзыретті. Дегенмен, Халықаралық Қылмыстық Сот халықаралық қылмыстық құқық бұзушылықтардың тек төрт санаты бойынша юрисдикцияға ие: геноцид, адамзатқа қарсы қылмыс, соғыс қылмыстары және агрессия. Өкінішке орай, бұл тізімге халықаралық терроризм кірмейді, дегенмен бұл қылмыс негізінен адамзатқа қарсы қылмыс ретінде сараланады. Статут ережелерін талдау мемлекеттердің аумақтық қылмыстық юрисдикциясының одан әрі тарылуына және жалпыға бірдей халықаралық қылмыстық юрисдикцияның кеңеюіне белгілі бір әмбебап тенденцияны көрсетеді. Осыған байланысты, келешекте мемлекеттердің аумақтық қылмыстық юрисдикциясына жататын халықаралық сипаттағы қылмыстардың бір бөлігі, соның ішінде терроризм халықаралық қылмыстық юрисдикцияда болуы мүмкін, ал жеке тұлғалардың жеке басы ретінде әрекет етуші тұлғалардың ешбір қылмыссыз әрекет етуі мүмкін деп болжауға болады[4].

Халықаралық терроризмге қарсы күрес мәселесін және осы саладағы халықаралық-құқықтық шаралардың рөлін қысқаша қарастыруды қорытындылай келе, мыналарды атап өткен жөн.

Халықаралық лаңкестікпен күрес мәселесі – құқықтық, психологиялық, әлеуметтік-экономикалық және саяси мәселелерді қамтитын көп қырлы, күрделі мәселе. Оны қарастыру кезінде шет мемлекеттердің геосаяси ұмтылысын, халықаралық қатынастардың жай-күйі мен динамикасын, азаматтардың әлеуметтік қорғалу деңгейін және Қазақстандағы еңбекке қабілетті халықтың жұмыспен қамтылуын бір мезгілде есте ұстау және ескеру қажет.

Терроризм актілеріне қарсы іс-қимыл саласындағы халықаралық шарттарды талдау, оларды қолдану тәжірибесінің жеткіліксіздігіне қарамастан, бұл шарттар мемлекеттердің осы саладағы халықаралық ынтымақтастығы үшін жалпы негіздерді ғана қалайтынын көрсетеді. Сонымен бірге халықаралық терроризмге қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекетаралық қатынастарды халықаралық-құқықтық реттеу қажеттілігі, оның ішінде екіжақты және өңірлік деңгейлерде әлдеқайда кең. Мұндай шарттар лаңкестерді қаржыландыру, Интернеттің ғаламдық ақпараттық компьютерлік желісінде терроризм идеяларын насихаттау үшін жауапкершілікті көздейтін нормаларды қамтуы тиіс[5].

Терроризмге қарсы іс-қимыл саласындағы қолданыстағы халықаралық шарттарға қатысушылардың тізбесін кеңейтумен қатар, әлемдік қоғамдастықтың басты міндеті, біздің ойымызша, олардың ережелерін іс жүзінде іске асыру үшін шұғыл құқықтық, осы шарттардың нормаларын қатысушы мемлекеттердің ұлттық заңнамасына енгізу, ұйымдастырушылық және басқа да шараларды

қабылдау болып табылады.

Сонымен қатар, халықаралық терроризмге қарсы іс-қимыл саласындағы қолданыстағы халықаралық-құқықтық актілердің тиімділігін арттыру мақсатында қолданыстағы халықаралық-құқықтық актілердің кейбіріне қажетті түзетулер мен өзгерістер енгізу туралы халықаралық деңгейде келісу қажет.

Көптеген мемлекеттер лаңкестіктің үлкен қаупі мен жаһандық ауқымын түсіне отырып, терроризмге қарсы ұлттық заңнамасын жетілдіруге үлкен көңіл бөлуде. Осы мақсатта лаңкестікке қарсы заңнама мен басқа мемлекеттердің тәжірибесі зерделенеді және осы заңның бекітілген нормалары мемлекеттермен қабылданады, бұл халықаралық қоғамдастыққа терроризмге қарсы күрес саласындағы заңнаманы біріздендіруге және заңнаманы қабылдауға мүмкіндік береді.

Осы фактілердің барлығы бүгінде әлемдік қоғамдастықтың халықаралық терроризмге ешнәрсеге қарсы тұра алмайтынын айғақтайды. Р.Фридландер атап өткендей, «терроризм ауа-райы сияқты — бұл туралы бәрі айтады, бірақ оны өзгерту үшін ешкім ештеңе істей алмайды».

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. *Петрищев В.Е. Заметки о терроризме /М., 2001. – С. 11.*
2. *Международное право/Под ред. В.И. Кузнецова В.И.– М., 2001. – С. 672.*
3. *Карпец И.И. Преступления международного характера. — М., 1979.*
4. *Кулагин В.М. Современная международная безопасность:*

Учеб. пособие. М.: КНОРУС, 2012. 432 с.

5. *Емельянов В.П. Проблемы ответственности за международный терроризм // Государство и право. — М., 2000. — N 1. — С. 70-77.*

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.